

Régészeti szempontú megjegyzések az avar-magyar folytonosság kérdéséhez, temetőelemzések alapján

Az avarság és a magyarság feltételezett egymás mellett élésének, illetve egymásba olvadásának problémaköre már régóta foglalkoztatja a kutatást, mindig is a vizsgálódások fő témakörébe tartozott. **Bóna István** 1971-ben jelentette meg összefoglalását a magyarországi népvándorlaskor-kutatás 1945-1969 közé eső időszakáról, melyben külön fejezetet szentelt az avar továbbélés problémájának és a 9. század régészetének. **A régészek egy része már akkor számolt azzal a lehetőséggel, hogy a 8. század végi frank hadjáratok nem irtották ki az avarságot, s ebből következőleg feltételezhető, hogy megérték a magyar honfoglalást.** E feltevésekkel azonban általában nyelvészeti ellenérveket, a Kárpát-medence 10-11. századi magyar és/vagy szláv helynévanyagát állították szembe, melyek szerint egyetlen helynév sem utal korábbi etnikum jelenlétére. A két tudományág eredményei azóta sem hozhatók e téren megnyugtatóan összhangba. (*Szőke Béla, Györffy György, László Gyula, Csallány Dezső, Kralovánszky Alán, Szabó János Győző, Török Gyula. Fettich Nándor, Fehér Géza és Cs. Sós Ágnes* munkássága fémjelzi az összefoglalót író *Bóna István*on kívül e korszakot.)

Az avar birodalom felbomlásához a fő- és részfejedelmek (kagán, jugurru, tudun) egymással vívott harcai legalább olyan mértékben járultak hozzá, mint a külső támadások okozta veszteségek. A fő- és részfejedelmek szinte egymástól független területekre osztották fel a kora avar korban még szilárdan egy kézben tartott birodalmat. A nyugati részen a Karoling Pannónia, az Oriens jött létre, míg az Alföldön és Erdélyben is megváltoztak az uralmi viszonyok. Fennállásának vége felé az erősen tagozódott avar társadalom vezető rétege elszakadt a köznéptől. A griffes-indás műveltséggel rendelkező késő avar népesség szabad társadalmát a felővezett férfiak családjai alkották. Számuk a régészeti leletek tanúsága szerint az össztlakosságnak legfeljebb *egytizedét* tehetete ki.

Az avarságba olvadó vazallus népek vezetői (a gepidák és szlávok főnökei) a korábbi századokban csupán avar investitúra-jelvényként juthattak a nomád állam hierarchiájában jelentős szerepet betöltő veretes övhöz – amelyvel egyszersmind avarrá váltak a hatalom szemszögéből. **Talán ehhez hasonló folyamat játszódhatott le a honfoglaló magyarság vezető rétege és a már zömében paraszti, letelepedett életmódot folytató avarság vezetői között is?** Az Ennstól a Bécsi-medencéig terjedő Felső-Dunavölgy és Pannónia (Oriens) régészeti hagyatéka az avar kaganátus és a keresztény bajor-frank műveltség elemeinek ötvöződéssel alakult ki a 9. század első felében. A század közepétől, az egységesülés során a táj kevert népsége az előzőkből hagyományozó-

dó, déli eredetre is utaló sajátos ékszertípusokat, viseleti tárgyakat, eszközöket hozott létre.

Az Alföldet ugyanaz az avar népesség lakta, mint a korábbi századokban, viseletük, temetkezési szokásaik keveset változhattak. Politikai elszigeteltségük viszont együtt járt a kulturális és kereskedelmi kapcsolataik csökkenésével, melynek eredményeként a Pannoniában tipikus Karoling-peremkultúra termékei a Dunán innen már nem terjedtek el. A Nagyalföld 9. századi lakosságával kapcsolatban a történeti, nyelvészeti és régészeti forráscsoportok egyike sem támasztja alá azt az elképzelést, miszerint e terület **Krum** bolgár kán 903. évi hadjáratával tartós dunai-bolgár hódítás alá került volna.

A jelenlegi adatok alapján úgy tűnik, hogy a frank és a bolgár hadjáratok után sem az avarság teljes kipusztulásáról, sem teljes elszlávosodásáról nem beszélhetünk. Ma már több olyan lelőhelyet ismerünk - főként a Dunántúlról -, amelyik kitölti a nagyszámú 8. századi későavar leletanyag és a tipikus magyar honfoglaló emlékek közötti időszakot, s a 10. századi köznépi temetőikben nyilvánvalóan megtalálható az itt talált asszimilált lakosság. Különösen szembeeső ez a jelenség Somogy megyében, ahol több mint 100 az avar kori lelőhelyek száma (többségükben griffes-indás késői, amelyek nagy része a 9. századba átnyúlik). Ezzel szemben alig tucatnyi az ezüst veretes öves, lovas - a klasszikus középréteget képviselő - honfoglaló lelőhelyeké, és csupán 25, a 10. sz. második felétől indítható, 10-12. sz-ra keltezhető ún. köznépi temetőt, ill. települést ismerünk, holott a források szerint a fejedelmi törzs (Fajsz), majd Bulcsú harka, illetve Szerind és fia Koppány szállásterületét kell itt keresnünk. (A lelethiányt csak részben magyarázhatja a vizsgált időszak viszonylagos rövidsége és a kutatás feltételezhető egyenetlensége, hiszen az 1970-es években Bakay Kornél vezetésével célzottan mondható kutatások folytak a honfoglalás kori lelőhelyek felderítésére).

Az asszimiláció bonyolult folyamatát csakis több tudományág közös erőfeszítésével lehetséges megközelíteni! Ebben az előadásban csupán a **régészeti szempontok alapján** próbálok a problémát megközelíteni:

A nagyszámú (mintegy 3500) avar kori lelőhely ellenére, melyből kb. 2500 a temető, bizonyos, hogy olyan temetkezési helyet, amelyet mind az avar, mind a magyar népesség egyaránt használhatott, csak néhányat ismerünk. Az újonnan jött magyarság döntő többségben új temetkezési helyet nyitott, így ezzel sem alkalmazkodott a korábban itt élt népesség temetkezési szokásaihoz. Ezek általában amúgy sem azonosak pl. a tájolás, a sírmélység, a koporsóhasználat, az állatáldozat, az ital- és ételmelléklet adás terén. **Miért fontosak számunkra azok a lelőhelyek, ahol mindkét népesség sírjai megtalálhatók?** Mert ezeknél az eseteknél van a legnagyobb esély arra, hogy a magyar honfoglalást megelőző avar kori lakosság leletanyagát azonosítsuk, – legyen az bár a legkülönbözőbb társadalmi réteg hagyatéka. **Az egymástól jellegzetesen eltérő tárgyi kultúrák huzamosabb időn keresztül való keveredése egyazon személynél, illetve egy közösség hagyatékában** – ez lenne a legkézenfekvőbb bizonyíték a két műveltség egyidejűsége mellett – mint arra pl. a közös avar-germán, avar-szláv lelőhelyek esetén számos példa ismert. A legsúlyosabb érv az avar-magyar asszimiláció elfogadását ellenzők részéről az, hogy ilyen – hiteles körülmények

között feltárt - lelőhely a késő avar és honfoglaló magyar emlékek között nincsen. Azoknál a lelőhelyeknél ugyanis, ahol ez idáig egyáltalán felmerült a közősen használt temetkezési hely lehetősége (gyanúja), legtöbbször - parázs viták után – az az álláspont kerekedett felül, hogy a honfoglalás-, vagy kora Árpád-kori temetkezésekre jóval a késő avar kori temető felhagyása után került sor, tehát kontinuitásra nem is gondolhatunk. El kell ismerni, jelenleg még nem rendelkezünk olyan régészeti bizonyítékkal, amellyel e tudományág szabályai szerint módszertanilag kifogástalanul érvelhetnénk a lakosság asszimilációja mellett. Egyelőre elégségesnek látszik némely esetben közülük azt elfogadtatni, hogy a terület folyamatosan temetkezésre szolgált a 9/10. század fordulóján, azaz nem volt időbeli hiátus (törés) a különböző régészeti műveltséggel rendelkező népelemek életében.

Az alábbiakban számba vett lelőhelyeket a Kárpát-medence legkülönbözőbb pontjain, egymástól eltérő körülmények között tárták fel. Ami közös bennük: mindegyik olyan késő avar kori leletanyaggal is rendelkezik, amelynek tanúsága szerint az adott népesség megélhette a magyarok letelepedését.

Győr-téglavető dűlő:

1901 és 1905 között **Börzsönyi Arnold** felügyelete alatt 889 temetkezést tártak fel, a temető ÉNy-i részén az általános tájolásra merőlegesen kerültek elő Berengár rex érmékkal is keltezhető honfoglalás kori sírok.

A lelőhely legutóbbi teljes körű elemzése szerint: *„A legkésőbbi avar kori sírokat még láthatta az a népcsoport, amely a X. században ismét használatba vette a temető területét, hiszen a NY-K irányítású, honfoglalás utáni sírok ezekhez csatlakoztak”. Az azonban, hogy az avar kori temetőt „mikor hagyták fel, a korhatározó leletanyag hiánya miatt, ma még nem állapíthatjuk meg egyértelműen”.*

Bérc (Prsa/Perse II.):

1930-as években, majd 1941-54 között **Anton Točik** ásatásán általánostól eltérő tájolású honfoglalás kori, és illeszkedő „köznépi” temetkezések.

Visznek-Kecskehegy:

László Gyula, Méri István, Török Gyula ásatása 1939-40, 1942, 1968.

Részben szuperpozícióban lévő, illetve eltérő tájolású jelképes lovas honfoglaló temetkezések

Szarvas-Kákapusztá:

1954-55, 1963-64 **Szabó János Győző** ásatása.

Szegényes leletanyagú avar temetkezések között honfoglalás kori jelképes lovas temetkezések

Balamazújváros-Hortobágy-Árkus:

H. Tóth Elvira ásatása (1959) – Gazdag késő avar kori temető rendjébe illeszkedő, egyetlen honfoglalás-kori sír, öntött aranyozott övveretekkel.

Gyönk-Vásártér:

Rosner Gyula ásatása (1968-1983) – Avar temetkezések között Petrus Rex éremmel keltezett 11. századi sírok

Vörs – Papkert „B”:

Költő László és Szentpéteri József ásatása (1983-1985, 1987-1993).

Vörstől nyugatra, a Papkert nevű határrészen két, egyr настól 800 m-re levő dombon találtuk meg azt a települést és a hozzá tartozó temetőt, amelyek feltárása és komplex feldolgozása segítséget adhat a dunántúli késő avar kori népesség 9-10. századi továbbélésének vizsgálatához. Ez a kiemelkedés kisebb-nagyobb megszakításokkal a középső rézkor óta lakott, vagy temetkezési céllal használt hely volt.

A régészeti leletek tanúsága szerint ettől a 8. század utolsó harmadától, a 8-9. század fordulójától kezdve legalább két - két és fél évszázadon át folyamatosan temetőnek használhatták a dombhatat. Összesen 716 sírt feltárására került sor. (Ezek között 8-10, a későbbiekkel természetesen összefüggésben nem lévő, a korai bronzkori Kisapostagi kultúrába tartozó csontvázas sír található. Így a koraközépkori temető sírszáma 700 körülire csökkenne, de kb. ugyanennyi, ebből a korból származó sír pusztulhatott el egy későközépkori - 16-17. századi - nagy homokkitermelő gödör beásása során a temető északi felének közepe táján.) A temető használatának befejezése után a sírok fölé később Árpád-kori falu települt, amelyet - az 1172-1196 között uralkodó III. Béla király pénzei alapján - a 12. század végére keltezhetünk.

A 716 feltárt - zömében késő avar és Karoling-kori - sír között a leletanyaguk és bizonyos természettudományos vizsgálatok szerint, biztosan 47 személy temetkezése keltezhető a magyar honfoglalás korára. Sírjaik a temető egész területén megtalálhatók, nem alkotnak egybefüggő tömböt, figyelembe vették a késő avar kori temetkezési rendet, amely szoros szociális tagozódást mutat. A temető szerkezete ugyanis olyan, hogy a különböző szociális helyzetű csoportok sírjai bizonyos mértékben elkülönültek egymástól. A sírmező nyugati részén temették el azokat az egyéneket, akiknek általában nem járt túlvilági útravaló, a középső részen azokat a bronzveretes övvel felövezett, illetve a lándzsás, kardos, baltás férfiakat, akik számára a túlvilági élethez nem járt loáldozat. A leggazdagabb, aranyozott bronzveretes övvel, aranyozott bronz- és vasveretes kantáros lóval, fegyverrel (íjjal, nyíllal, harci baltával) eltemetett személyek sírjai a temető K-i felén csoportosultak, szinte szabályos sorokat alkotva. A vagyoni különbség a szerényebb mellékletekben is megmutatkozott a temető két része között. Agyagedényeket a közösség gazdagabb és szegényebb részénél egyaránt találunk, de a gazdagabbak mellé több esetben hármat, közöttük a kétségkívül drágább, ún. sárga kerámiát is helyeztek.

A temető igen fontos szerepet játszik a magyar etnogenezis kutatásában, mivel a 8-9. század fordulójától a 10-11. század fordulójáig folyamatosan temetkeztek erre a helyre. A leletanyag feldolgozását célzó interdiszciplináris kutatások körében lényeges szerepet kaptak a csontkémiai vizsgálatok, és a művészi kivitelű arckonstruációk.

Kaposvár-Ezüsthárs lakópark:

Költő László feltárása (2005, 2010-2012.)

Összesen 133 kora Árpád-kori sír került elő a lakópark ÉK-i területén.

Az Árpád-kori temető leleteinek legtöbbször az általános, a korra jellemző típus. Bronz és ezüst „S” végű karikák, huzal fülbevalók, gyűrűk. Gyakori volt a 2 gyűrű viselése. Több archaikus vonás is jelentkezett (csüngős ingnyak-veretek, stilizált állatfejes bronz karperec). A 252. sz. sírban sodrott nyakperec, stilizált állatfejes karperec, gyűrű és „S” végű karika mellett 5 db ónozott bronzból készült csüngős, és egy db csüngő nélküli ingnyak veret került elő.

Hasonló díszeket találtunk a 329. és a 418. sz. sírban (előbbiben a koponya jobb oldalán egy nyílcsúcs is volt). A 379. sz. sírban csüngős ingnyak-veret csüngő tagja volt ezüst fóliás hordó alakú gyöngyökkel a nyakláncban. A 381. sz. sírban kisméretű, vastag „S” végű karikákból (9 db) álló fejként volt, fóliás gyöngyökből álló nyaklánc kíséretében.

A kora Árpád-kori temetőhöz csatlakozóan, a temető keleti szélé alatt egy késő avar kori temető került elő. Az avar temető-rész elhelyezkedésének érdekessége, hogy a két temető „találkozásánál”, bár az avar sírok egyértelműen mélyebbek, és az Árpád-koriak alatt foglalnak helyet, tájolásuk beleilleszkedik az Árpád-kori sírok K-Ny-i tájolási rendjébe, K felé haladva fokozatosan „fordulnak el” ÉNy-DK irányba.

Több esetben volt megfigyelhető, hogy az avar sírok fölött elhelyezkedő Árpád-kori sírok csontváza „berogytak”, vagyis az alattuk lévő sírban a későbbi betemetés után korhadhatott el a koporsó.

Az avar kori sírok jellemző leletei az ovális karikájú, lengő csüngős fülbevalók, esztergált csont, illetve vascsőből készült tűtartók, poncolt díszű bronz karperecek, dinnyemag alakú, és többtagú rúdgyöngyök, öntött veretes övgarnitúrák. Ez utóbbiak között különleges, vidékünkön szokatlan formájú csüngővel szerelt veretek is előfordultak (345. sz. sír). A veretes sírok az Árpád kori temetőtől távolabb eső területen, a 6268/12 hrsz-ú telek keleti vége felé találhatóak. Az Árpád kori temetővel érintkező részen csupán a nőket temették felékszerezve, gazdag mellékletekkel, a férfi sírok általában melléklet nélküliek voltak, illetve egy-egy vas kés fordult elő bennük. A nők sírjában több esetben fordult elő mellékletként tojás (307., 349., 429. sz. sír).

Az avar kori temetkezések minden esetben koporsósak, a sírok mindkét vége lemélyített, 1-2 esetben sírépítmény megléte valószínűsíthető (a sírgödör sarkában, illetve oldalában cölöpnymok – 355. sz. sír). Az Árpád kori temetőt archaikus vonásai, a benne előkerült leletek alapján Kaposvár közigazgatási területén előkerült legrégebb ilyen korú temetőnek tarthatjuk

Megjegyzés

Az itt közölt dolgozat kibővített, átdolgozott változata az 1995. május 10-12-én Alsólendván rendezett, „*Népek a Mura mentén*” c. konferencián elhangzott, „*A 8-10. századi kontinuitás kérdései a vörsi 8-10. századi temető kapcsán*” címmel,

Szentpéteri Józseffel közösen tartott eladásunknak. Elhangzott Kovásznán, a 27. *Kőrösi Csoma Sándor Napok* előadássorozatában, 2016. ápr. 8-án.)

Irodalom

BÁLINT, Csanád: Die Archäologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 5. bis zum 10. Jahrhundert. Wien-Köln, 1989.

BÁLINT Csanád: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. in: Kovács L. (szerk.) Honfoglalás és régészet, Budapest, 1994, 39-46.

BÓNA István: Ein vierteljahrhundert Völkerwanderungszeitforschung in Ungarn (1945-1969). ActaArchHung 23 (1971) 265-336.

BÓNA István: A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon. In: Magyarország Története I. Előzények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. : Székely György, Budapest, 1984, 265-373, 1586-1606.

BÓNA István: Az Avar Birodalom végnapjai. Viták és új eredmények. in: Kovács L. (szerk.) Honfoglalás és régészet, Budapest, 1994, 67-75.

FETTICH Nándor: Győr a népvándorlaskorban. in Lovas E. (szerk.) Győr Története a XIII. század közepéig. Győr, 1943, 3-57.

FODOR István: Leletek Magna Hungáriától Etelkőzig. in: Kovács L. (szerk.) Honfoglalás és régészet. Budapest, 1994, 47-65.

GARAM, Éva: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. in: Kiss, A. Garam, É. (szerk.) Cemeteries of the Avar Period (567-829) in Hungary Vol. 3. Budapest, 1995.

JUHÁSZ Irén: Szarvas környéki temető 9. századi leletei. in: Lőrinczy G. (szerk.) Az Alföld a 9. században 1993, 137-150.

KÖLTŐ L.--LENGYEL I. - PAP I. - SZENTPÉTERI J.: Etnikumok, régészeti kultúrák a kora középkori Pannóniában (Egy Somogy megyei régészeti ásatás előzetes eredményei - Vörs). Jósa András Múzeum Évkönyve 30 32 (1987-1989) [1992] 283 301.

KÖLTŐ László - SZENTPÉTERI József: Á Vörs-Papkert „B” lelőhely VIII-XI. századi temetője. in: Költő L.-Vándor L. (szerk.) Évezredek üzenete a láp világából (Régészeti kutatások a Kis-Balatonterületén 1979-1992). Kaposvár-Zalaegerszeg, 1996, 115-121.

KÖLTŐ László: Vörs – Papkert-B (Somogy megye) = „Őseinket felhozád...” A Honfoglaló Magyarság; Kiállítási katalógus (MNM Budapest, 1996. márc. 16 – dec. 31.) 376-378.o.

KÖLTŐ László: Megjegyzések az avar - magyar folyamatosság kérdéséhez a vörsi 8-10. századi temető kapcsán In: Honfoglalásunk és előzményei; Keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében A tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozó és ötödik Magyar történelmi Iskola előadásai és iratai (Tapolca 1996) (Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 1. szám. Budapest-Zürich 1997) 98-103. <http://mek.oszk.hu/06500/06503/06503.pdf>

KÖLTŐ László - MÓGÁNÉ ARADI Csilla - SZENTPÉTERI József: „Feje-

zetek a magyar középkori élet tárházából” (Chapters from the Storehouse of medieval Life) kiállítás vezető (Kaposvár, 2001.)

KÖLTŐ László-BAJZIK Annamária: Kora Árpád-kori temetőrészlet egy kaposvári lakóparkban. Előzetes jelentés az Ezüsthárs lakópark közműberuházások által érintett területének régészeti feltárásáról. (Early Arpad-era cemetery section in a housing park in Kaposvár. Preliminary report on the archaeological survey of areas affected by public utilities instalment in.Ezüsthárs housing block) = Somogyi Múzeumok Közleményei 18. (2008) 171-224.

LÁSZLÓ Gyula: Études archéologiques sur l'histoire de la société des avars. *Archaeologia Hungarica XXXIV*. Budapest. 1955.

LŐRINCZY Gábor: (szerk.) *Az Alföld a 9. században*, Szeged' 1993.

MADARAS László: Az alföldi avarság 9. századi továbbélésének lehetőségéről a régészeti fonások tükrében. in: Lőrinczy G. (szerk.) *Az Alföld a 9. században*. 1993. 11-32'.

MAKKÁY János: *A magyarság keletkezése*. Szolnok, 1994.

NAGY Katalin: Székkutas-Kápolna dűlői avar temető néhány 9. századi síregyüttese. in: Lőrinczy G. (szerk.) *Az Alföld a 9. században*. 1993, 151-169.

ROSNER Gyula: Újabb adatok Tolna megye avar kori történetének kutatásához. A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve. (1970), 40-95.

ROSNER Gyula: Előzetes jelentés a Gyöng-Vásártér úti avar temető feltárásáról II. A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve II-III. (1971-1972), 85-225.

ROSNER Gyula: Előzetes jelentés a Gyöng-Vásártér úti avar temető feltárásáról III. A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve IV-V. 1973-1974 [1975], 117-166.

ROSNER Gyula: Gyöng - Vásártér út. Régészeti Füzetek ser. I. No. 36, 1983, 61-62.

SZALONTAI Csaba: Megjegyzések az Alföld IX. századi történetéhez II. (Szarvas-Kákapusztá késő avar temetője). Jósa András Múzeum Értesítője 30-32 (1987-1989) [1992], 309-347.

SZENTPÉTERI József: *Az Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa (ADAM) c, számítógépes adatbázis és kézikönyv munkálatairól. Altum Castrum IV. Visegrád*, 1995, 33-35.

SZENTPÉTERI József: *Cartographia avarica. Térképészeti észrevételek ADAM-tól Bajánig*. Somogyi Múzeumok Közleményei 11. Kaposvár, 1995, 239-254.

SZÓKE, Béla Miklós: *Zur Geschichte der Awaren und Slawen in Südwestungarn*. Zalai Múzeum 3. Zalaegerszeg, 1991, 9-17.

SZÓKE, Béla Miklós: *Die Beziehungen zwischen dem Ostalpenraum und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentracht)*. In: I. alko D. (hrsg.) *Awarenforschungen II*. Wien, 1992, 841-968.

SZÓKE, Béla Miklós: A 9. századi Nagyalföld lakosságáról. in: Lőrinczy C. (szerk.) *Az Alföld a 9. században* 1993. 33-43'

SZÓKE, Béla Miklós: *A Kárpát-medence a 9. században*. in: Kovács L. (szerk.) *Honfoglalás és régészet Budapest*, 1994. 77-84.

SZÓKE, Béla Miklós: *Plaga Orientalis (A Kárpát-medence a honfoglalás előtt- tí évszázadban)*. in: Veszprémy L. (szerk.) *Honfoglaló őseink Bp.* 1996. 11-44.

TOČÍK, Anton: Pohrebisko a sídlisko z doby avarskej ríše v Prši (Gräberfeld und Siedlung des Awarischen Reiches) Slovenska Archeologia 11, 1963. 121-198.

TOČÍK, Anton: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Archaeologica Slovaca Catalogi III. Bratislava, 1908'

TOMKA Péter A Győr-Téglavető dűlői avar temető belső csoportjai. Arrabona 13, 1971, 55-95.

TOMKA Péter: 9. századi népesség a Kisalföldön. in: Kovács L. (szerk.), Honfoglalás és régészet. Budapest, 1994, 99-107.

TÖRÖK Gyula: The Vlsznek cemetery' In: Kovrig, I. (ed.) Cemeteries of the Avar Period (561-829) in Hungary Vol. I. Budapest, 1975. 32t-345.

TÖRÖK Gyula: Avar- und landnahmezeitliches Gräberfeld in Vlsznek (Komitat Heves). Arbeits und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege Beiheft 17 (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte II, 1982. Berlin, 41-56.